
ПОТПУНИ И ПАРЦИЈАЛНИ РАСЦЕПИ У ПОСТ-КОМУНИСТИЧКИМ ДРУШТВИМА*

УДК 316.44/.48(4-11)

Оригинални научни рад

Кевин Дигн Краус
Wayne State University

Сажетак

У овом тексту се развија идеја делимичних социјалних расцепа који су веома значајни у посткомунистичким друштвима. Аутор полази од класичних теорија Липсета и Рокана и Бартолинија и Мера и анализира под којим се условима може одступити он њиховог веома захтевног модела социјалних расцепа. Ова анализа се користи да би се развио тростепени модел разлика-подела-расцеп чиме се уводи ред у термининолошку збрку унутар парадигме. Након формулисаног модела аутор пореди основне линије расцепа у консолидованим и новим демократијама и показује како се расцепи разликују по степену затварања друштвених група и симетрији у транзиционим друштвима.

Кључне речи: социјални расцепи, конфликти, политичке поделе, партије, друштвена структура.

Око чега се боре странке и лидери у источној Европи? Циљ овог текста је да помогне читаоцима да разумеју шта је садржај политичких промена у источној Европи, а ништа на промене не утиче више од политичког такмичења и конфликта. Наша жеља да знамо шта је срж политичког такмичења је уочљива у свакодневном говору о политици: када чујемо резултате избора, не питамо се само о томе ко је победио или изгубио, већ и о томе колико су

* Текст је за ово издање приређен и прилагођен на основу текста Kevin Deegan Krause (2013) "Full and partial cleavages" у: Berglund, Ekman, Deegan Krause & Knutsen (ур.) *Handbook of political change in Eastern Europe*, Cheltenham: Edward Elgar.

актери удаљени од левице или деснице. Интересовање научника иде у истом правцу.

Чак четири деценије након објављивања Липсетовог и Рокановог текста *Party Systems and Voter Alignments* (1967), он се и даље налази на врху листе најцитиранијих радова јер пружа увид у природу политичких борби и врсте интереса и ставова који мотивишу добитнике и губитнике избора. У овом поглављу покушаћемо да формулишемо теоријску платформу која ће нам омогућити компаративни увид у основне линије социјалних расцепа у источној Европи.

Традиционални модел социјалних расцепа

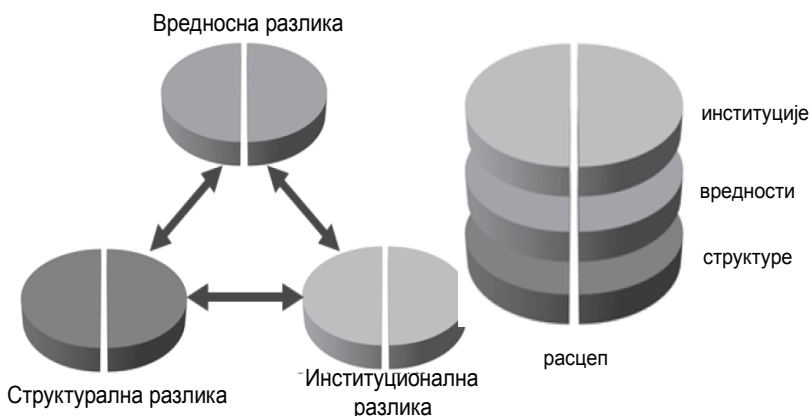
Најјочљивији феномен у изучавању расцепа у источној Европи у последњих 25 година је трајност појединих конфликта. У ову групу најистакнутијих подела спадају етнички сукоби Мађара и Румуна у Румунији, сукоби католика и атеиста у Пољској, сукоби западњака и источњака у Украјини и сукоби економски привилегованих и депривилегованих Чеха. Термин који најчешће користимо да објаснимо ове конфликте је расцеп, а Липсет и Рокан су својим текстом *Party Systems and Voter Alignments* установили традицију истраживања расцепа у политичким наукама. Они су користили више синонима и избегли су да дају формалну дефиницију расцепа (Casal 2011: 231). Цукерман је неколико година касније покушао да искаже њихову имплицитну дефиницију – “Липсет и Рокан користе термин расцеп да објасне сукобљене групе засноване на перцепцији удруживања у сукобу насупрот других сегмената друштва” (Zuckerman 1975:234), и тиме само започео низ бројних покушаја да се појасни или модификује широко поље разумевања расцепа.

Због тога је корисно да започнемо са најексплицитнијом и широко прихваћеном концептуализацијом (коју Стубагер (Stubager 2003) означава као нову догму) коју ћемо користити у даљој дискусији – на основу радне дефиниције Реа и Тејлора (Rae & Taylor 1970), Бартолини и Мер су дефинисали расцеп као конфликт који има три елемента:

“емпиријски елемент који идентификује емпиријског носоца концепта који се одређује у социо-структурним терминима; нормативни елемент који је одређен вредностима и уверењима који дају осећај заједничког идентитета емпиријском елементу и одсликавају самоидентификацију друштвене групе о којој је реч и организациони/бихејвиорални елемент, тј. скуп појединачних интеракција, институција и организација као што су политичке партије које се развијају као део расцепа (Bartolini & Mair 1990: 215; Bartolini 2000: 16–17).

Кнутсен и Скарборо (Knutsen & Scarborough 1995:500) су надоградили Бартлинија и Мера да би стигли до своје дефиниције – “чланови структурално одређене друштвене групе деле вредносне оријентације које су повезане са групом и подржавају партију која артикулише те вредности” коју су операционализовали као квантитативни однос између три групе разлика које се мере на нивоу појединца у истраживањима јавног мњења: припадност друштвеној групи, вредносна оријентација и партијска идентификација. Овакав модел се може визуелизовати у облику троугла (Deegan Krause 2004) у којем расцеп чини преклапање разлика на сва три нивоа. У овом моделу расцепи засецају дубље од разлика између припадника различитих група, присталица одређених уверења или гласача појединих партија. Расцепи укључују комбинацију конфликта на различитим нивоима и стога су теоретски много трајнији од разлика које постоје само на једном од нивоа (видети графikon 1.).

Графикон 1 – Визуелизација троделног модела расцепа

Друга важна догма литературе о расцепима односи се на садржај конфликта од којих се може очекивати да се јаве у облику модела са сва три преклапања. Табела 1 показује преглед листе расцепа за коју можемо рећи да је универзална јер је започета од Липсета и Рокана и допуњена од стране бројних аутора.

Табела 1 – Преглед листе расцепа

расцеп	Структурална разлика	Вредносна разлика	Институционална разлика
Црква-држава	Религиозне заједнице и субкултуре	Улога религије у процесу доношења одлука	Верске и секуларне партије
Центар-периферија	Језичке и културне норме	Разматрање регионалне културе	Регионалне и националне партије
Урбано-рурално	Економски сектор	Порези и субвенције	Буржоаске и аграрне партије
Власници-радници	Позиција у индустријској подели рада	Економски протекционизам и редистрибуција	Радничке и предузетничке партије
Материјалисти-постматеријалисти	Генерације, искуство економске кризе	Модел власти и квалитет живота	Зелени и радикална десница
Глобално - локално	Професије угрожене међународном трговином	Имиграција и интеграција	Неолиберали и протекционисти

Ово, наравно, нису једине могућности на основу Липсет и Рокановог оквира или Бартолини/Мер или Кнутсен/Скарборо модела, али било која нова интерпретација се суочава са веома високим прагом за улазак у академску литературу.

Адаптација традиционалног модела расцепа

Липсер-Роканов расцеп развијен кроз четири категорије или расцеп на три нивоа који су формулисали Бартолини и Мер је за многе истраживаче политичких партија постао свети грал, а до грала се тешко стиже. Како је Ејнеди (Eynedi 2008:288) приметио, овако строга дефиниција је веома сузила концепт и радикално му умањила применљивост. И заиста, велики број аутора у својим истраживањима указује на феномене који не испуњавају критеријуме „пуног расцепа“ како су га замислили Липсет и Рокан или Бартолини и Мер, али и даље имају значајан утицај на политичке исходе.

Основни модел је и даље важан као концептуални оквир који садржи највећи број карактеристика, или у Сарторијевим терминима концептуалних категорија – највећи интензитет (Сартори, 1984). Из те полазне тачке ми можемо умањити улогу структуре, смањити интензитет и повећати екстензију и то можемо радити плански и организовано све док не стигнемо до конфликта који су далеко од основног концепта и тиме престају да нас интересују. Смањење интензитета основних претпоставки може довести до нешто применљивијег и прихватљивијег концепта без растезања основног значења расцепа. Сада ћемо покушати да објаснимо четири посебне претпоставке које нам омогућавају да дођемо до бољег разумевања расцепа и појмова са којима су повезани.

Карактеристике нивоа

У троделном одређењу модела расцепа Бартолини и Мер су покушали да додају прецизност аморфном моделу који су развили Липсет и Рокан, али се током последње две деценије јавило питање о томе да ли су њихове три димензије (социо-структурна, вредносна и институционална) заиста суштинске за концепт или можда неке друге врсте разлика могу служити као њихова прихватљива алтернатива или чак замена. Неке од ових разлика су имплицитно предвиђене још у Бартолинијевом и Меровом раду, али су тек у скорије време коришћене у истраживањима.

Вредности као замена за групну самосвест: Једна значајна алтернација у односу на Бартолинија и Мера се већ развила унутар литературе о расцепима. Ова два аутора су одредили „вредности и уверења“ као кључне због њиховог доприноса „осећају идентитета и улоге и групне самосвесности“. Ипак, истраживањима јавног мњења се много лакше утврђују основна вредносна усмерења, док је питање утврђивања групног идентитета много сложеније. Кнутсен и Скарборо (Knutsen & Scarborough, 1995), као и многи који су пратили њихову концепцију полазе од претпоставке да заједничке вредности воде ка међусобном препознавању унутар групе или, са друге стране, потпуно одбацују идеју групног идентитета. Заправо, чак и Бартолинијев и Меров квантитативни поступак не укључује формалну претпоставку самоидентификације јер ју је тешко доказати емпиријски. Новија истраживања поку-

шавају да реше овај проблем тако што укључују концепт самоидентификације кроз екстензивније упитнике, анализу друштвених мрежа или кроз друге методе.

Демографске карактеристике као замена за затворене друштвене групе: Још један прихваћен заокрет у односу на Бартолинија и Мера је замена уобичајеног „затварање групе“ (*closure*) са много мање захтевним стандардом припадности одређеној демографској категорији. Таква припадност не мора нужно укључивати никакав последични друштвени однос нити затварање групе за њене не-припаднике. Заправо, данас се скоро сви демографски индикатори који су се користили у теорији социјалних расцепа суочавају са чињеницом да не постоји стабилност припадности, а камоли затварање групе. Као што су вредности замениле групну идентификацију, питање социоструктурне позиције као замена за затварање групе се појавило са новим моделима истраживања и сакупљања података, а неки аутори су истакли потребу за посебним категоријама и мерењима „припадања групи“ које би надоместили идеју „затварања групе“ или „класе за себе“ о којој су писали Бартолини и Мер (Deegan Krause & Enyedi 2010).

Блок партија као замена за партију: да ли расцеп престаје да постоји или се суштински мења ако кључна политичка партија нестане, а друга заузме њено место? Бартолини и Мер уочавају разлику између „појединачних партија са једне стране и организованог изражавања расцепа са друге што може подразумевати више партија“ (Bartolini & Mair 1990:66), док Меров самостални рад користи ширу, мање прецизну категоризацију *страна* или *блокова* који су стога отпорнији на промене (Mair 2006). Проблем се наравно налази у одређивању граница блока јер су они неодређенији од појединачних партија (иако су и оне све више нејасне у ери опадања партијског чланства и укрштања партија, друштвених покрета и невладиних организација). Уколико задржимо нагласак само на партијама, у значајној мери ћемо умањити снагу односа које произилазе из расцепа у партијском систему са великом волатилношћу гласова, док би при фокусирању на партијским блоковима у превеликој мери нагласили кохерентност и стабилност.

Клијентелистичке мреже уместо социо-структурних веза: Социо-структурни индикатори који научници користе приликом вредновања расцепа варирају од државе до државе и мењају се током времена. Кичелтово тумачење „социодемографских веза и од-

носа“, на пример, иде даље од питања о статусу, приходима и образовању и посматра „занимање“ или „изложеност ризику“ (Kitschelt 2010:661). Иако су димензије попут изложености ризику нове и тешке за мерење, оне ипак прате основну логику расцепа као и друге карактеристике. Дуготрајне мреже клијентелизма и кланско понашање у политици могу бити засновани на подједнако дубоким личним идентитетима и друштвеној позицији али је њихова спољна видљивост плански ограничена нормама друштвене мреже и политичким и економским интересима како би се избегла спољна контрола. Истраживачи лако могу превидети ове структуре које личе на расцепе, а они који их уоче ће се суочити са проблемом како да их опишу и квантификују. Наравно, да би достигле степен затварања групе (у складу са Бартолинијевом и Меровом дефиницијом) клијентелистичке мреже би морале да изграде неки степен издвајања и групног самоидентитета, као и сет посебних правила што није тако реално да се деси (Vank 1995, Deegan Krause 2007).

Обичаји као замена за социо-структурне везе: Да ли расцеп и даље постоји уколико је социјално утемељење лично, обичајно и опстаје упркос одсуству јасне демографске дистинкције? Неки приступи расцепима негирају потребу за социо-структурним утемељењем које би служило као основа расцепа и уместо тога наглашавају обичаје, социјализацију и партијску идентификацију као облик дуготрајног политичког понашања. Ван дер Ејк, Френклин, Меки и Вален тврде да политичке преференце могу трајати к када више не зависе од веза са социо-структурним факторима или идеологијом: „дугорочне лојалности политичким партијама не захтевају подршку социјалних расцепа... У таквим ситуацијама индивиде могу и даље задржати идентификацију са партијама које су засноване на расцепима, али се то може дешавати због инерције и променити изненада“ (Van der Eijk, Franklin, Mackie & Valen 1992: 421). Сугестија да „запамћене везе“ могу бити замена за актуелне није мала иновација и има важан утицај на значење и разумевање расцепа јер га удаљава од социоструктурног нивоа. Бартолини и Мер су слабљење социо-структурне основе сматрали за извор опадања расцепа али не нужно и као извор његовог нестанка (Bartolini & Mair, 1990:203), док је инерција у складу са њиховим разумевањем одсуства мобилности, па чак и друштвене хомогености.

Вредности као замена за социо-структурне везе: У скоро идентичној аргументацији, многи аутори тврде да се концепт

расцепа може применити у случајевима када дубоке вредносне разлике обављају исту функцију као социоструктурне разлике. Енједи утврђује да „институције и вредности уместо социјалних категорија могу у неким случајевима доминирати у идентитету укорењених, трајних и свеобухватних (тј. оних који личе на расцепе) политичких конфликта“ (Enyedi 2008, 288). Он сугерише да „конфликти могу бити првенствено укорењени у политичко-културним разликама и да механизми који одржавају политизоване колективне идентитете не морају имати много заједничког са социјалним категоријама које меримо пописом“ и додаје да уклањање непоходности да расцеп има социоструктурну укорењеност и основу чини концепт „корисним за разумевање широког опсега феномена без губљења суштине“ (Enyedi 2008: 288).

Број нивоа

Чак и када предлажемо да социо-структурни елемент или посебан организациони однос нису неопходни за одређење расцепа, ове варијације и даље морају укључивати алтернативне, заменске нивое мањег интензитета. На овај начин они проширују опсег концепта социјалних расцепа без напуштања сржних карактеристика. Један део аутора који се баве политичким такмичењем су ближи идеји да се одустане од тространог модела како би концепт обухватио што већи број појава. И у таквим случајевима је модел троугла корисна полазна тачка јер комбиновање по два елемента (две разлике) даје три варијације непотпуних расцепа или онога што смо означили термином поделе (*divide*). Ове поделе можда немају све карактеристике расцепа, али играју веома важну улогу у разумевању политичких процеса, нарочито у многим случајевима источно-европских земаља.

Графикон 2: Шематски приказ непотпуних расцепа

Структуралну поделу чини преклапање демографских и ставовских елемената. Структурална подела подразумева везу између одређеног материјалног стања или идентитета и специфичног система вредности као што су, на пример, проредистрибутивна политика радничке класе или ставови који подржавају већинске изборе код доминантне ентитичке група који могу створити широку и трајну поделу у друштву. Ипак, без бихејвиоралне компонентне која би била везана са овом поделом (нпр. кроз уније синдиката или радничке партије) не може се очекивати значајнији конфликт или друштвена промена. Ово је у блиској вези са са Мејнворинговим описом „истакнутог социјалног расцепа без јасне партијске експресије“ (Mainwaring 1999: 46).

Пописна или кастинска подела подразумева преклапање аскриптивних или демографских елемената са једне стране и бихејвиорални елемената са друге стране. Ово је најмање вероватна врста подела (јер нема вредносне компоненте) али се може развити када друштвене групе немају свесно артикулисан групни идентитет. Ако се припадници групе могу сложити око питања идентитета и форумисати одговарајуће захтеве, ова подела се може развити у потпун социјални расцеп. Ако то нису у могућности да ураде, пописне поделе су у опасности од политичких предузетника који траже подршку кроз наглашавање ставовских фактора који се укрштају са групним и партијским линијама.

Теметска подела се састоји од преклапања ставовске и бихејвиоралне компоненте. Као таква, она укључује повезаност између посебних уверења и партијске идентификације. Ове поделе могу имати значајан политички утицај, али не морају трајати дужи од једног изборног циклуса јер немају социјално утемељење. На ове поделе се често односи термин „политички расцеп“ који се од социјалног разликује због недостатка социјалних група на које се односи. Ово расцепи су блиски ономе што је Лајпхарт (Lijphart 1999) назвао тематским димензијама (*issue dimensions*) партијског такмичења.

Тешко је дати одговор на питање да ли се проблем боље решава спуштањем критеријума за дефиницију расцепа као у претходним случајевима или наглашавањем појединих подела као делимичних расцепа, али је важно да постоји консензус око значења термина које користимо, нарочито када се бавимо транзиционим друштвима у којима често недостају неки од Бартолинијевих и Мерових елемената потпуног расцепа.

Затварање страна

Чак и ако би смо били у стању да разрешимо дилему о броју потребних нивоа да нешто прогласимо социјалним расцепом, и даље би остала отворена расправа о природи ових нивоа. Досадашња дискусија је јасно указала на бројне разлике у дефинисању типова социо-структурног и вредносног такмичења. У неким случајевима делује да се такмичење одиграва између два различита и потпуно одвојена *дела* друштва, док се у другим случајевима она дешава унутар континуума између два различита *пола*. Бартолини и Мер су посебно указивали на ову разлику преко модела „идентитета“ и „сегментације“ у којима је затварање високо и нема мобилности преко линија расцепа насупротив моделима „такмичења“ и „фрагментације“ у којима су баријере ниске, а мобилност висока. Интегрисање ове тезе у троугаони модел који смо представили даје значајно различиту слику.

Идентитет и сегментација дају оштру границу између блокова, док конкуренција и фрагментација производе постепени прелаз. У сегментираном и на идентитете фокусираном контексту линија поделе је осовина (лингвистички, у енглеском слична речи *секира* (*axis vs. axe*)) која подразумева потруну одељеност делова. У фрагментисаном и конкуритивном контексту линија је једно-димензионална и континуална са много могућих степенованих позиција и без оштрих разлика.

Графикон 3 – Метафоре за разумевање линија такмичења

Оса ротације – дискретна граница *око/преко* које се одиграва такмичење

Димензија такмичења – континуални спектар *дуж* кога се одиграва такмичење

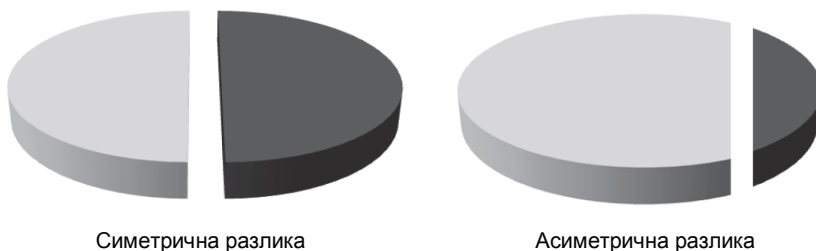
Липсет и Рокан и Бартолини и Мер су се фокусирали на други модел, а модификације традиционалног модела о којима смо говорили истичу његову важност. Ове разлике постају кључне када се у транзиционим друштвима разматрају разлике између расцепа

заснованих на етничком или верском основу, насупрот расцепа око редистрибуције или око смањења корупције.

Симатричност страна

Врста поделе није једини елемент довољан да се разумеју посебности различитих нивоа расцепа и концепт делимичног расцепа. Релативна тежина страна у конфликту такође игра значајну улогу при обликовању динамике. У већини демократија ова релативна тежина страна зависи од удела у популацији. Иако је ово уочљив део феномена расцепа, добио је пажњу тек у новијој литератури и истраживањима.

Графикон 4 – Метафоре за разумевање линија такмичења

Концепт о коме говоримо је повезан са концептом малих или *ниша* партије који се од идеје која описује неколико специфичних партија временом развио у теоријски утемељен концепт. Један од примера овог утемељења је Мегуидова (Meguid 2005) детаљна анализа интеракције између малих и *mainstream* партија. Мале или *ниша* партије се овде односи на партије позициониране далеко од главног тока, али је упадљиво да Мегуид не користи термин свеобухватне (*catch all*) партије што сугерише да се разлике могу уочити како у ексцентричној позицији ниша партије унутар партијског система као у границама са којима се партија суочава при привлачењу нових чланова и бирача. Према овој дефиницији, ниша партије нису само различите и релативно мале, већ је и мало вероватно да се помере ка центру политичке сцене или да добију већу подршку због граница између друштвених група.

Природа конфликта

Много тога се десило у западној и источној Европи од када су Липсет и Рокан објавили њихов рад о моделу социјалних расцепа. У западној Европи се систем стабилних и затворених социјалних расцепа постепено редефинисао ка моделу нове политике или политике без расцепа (Knutsen & Scarborough 1995). Са друге стране, источна Европа је у стању кристализације расцепа. Комунизам је избрисао социо-економску основу расцепа током међуратног периода, па су данас етнички расцепи нешто што најближе одговара моделу пуног расцепа. Али, то не значи да у овом региону не можемо уочити читав сет делимичних расцепа или подела (као на графикону 2). Највећи део њих су тематске поделе као што су конфликти о природи претходног режима, али постоје и одређене имитације структуралних подела. Губитници транзиције чешће гласају за партије које заступају очување комунистичког система државе благостања, спорију приватизацију и стабилне субвенције предузећима у финансијским проблемима. Добитници транзиције подржавају партије које захтевају више тржишне економије, у које спадају и реформисане комунистичке партије које сада себе називају социјалистичким или социјалдемократским.

Упркос перцепцији стабилности, флексибилност је била уграђена у основни модел расцепа. Када су објашњавали порекло своја четири класична расцепа Липсет и Рокан су имплицитно прихватили значајну реформулацију почетног конфликта која се десила током времена. На пример, расцеп држава-црква се веома променио од 16. века до шездесетих година двадесетог века. Такође, и други академски следбеници Липсета и Рокана су наставили са адаптирањем четири основна расцепа како би их што боље прилагодили савременим друштвима, па су оригинална имена за линије подела постале метафора за нешто доста другачије. Расцеп држава-црква данас укључује конфликте између секуларног и религиозног. Расцеп рад – капитал је данас подела између радничке и средње класе; центар-периферија се односи и на конфликте етничких и културних група док урбано-рурално подразумева разлику између центра града и предграђа, али и конфликте између пољопривредног, индустријског и услужног сектора.

Могуће је и даље адаптирање расцепа тако што би се се постматеријалистичке теме интегрисале у расцеп држава-црква јер

се он данас првенствено тиче културе и вредности, као и увођење глобализације у једначину расцепа рурално-урбано, али би ове екстензије можда довеле до преласка граница концепта. Такође, и даље постоје појаве које личе на расцпе које није тако лако поопштити у четири основне линије. Због тога је можда боље да прихватимо ширу листу могућих расцепа, па да их накнадно сужавамо уместо вештачког уопштавања у мањи број категорија. Лајпхарт је одредио „седам димензија партијског такмичења“ (Lijphart 1999: 79) а Столов рад на западноевропским системима идентификује „шест теоретски занимљивих идеолошких конфликта“ (Stoll 2010: 455). Када говоримо о источној Европи, постоје два добра извора – Берглундова и Екманова *Handbook of Political Change in Eastern Europe* која указује на 10 расцепа (Berglund & Ekman 2010) и Вајтфилдова и Ророшнајдер студија која предлаже 10 релевантних конфликта заснованих на ставовима, али се њихова листа доста разликује од осталих (Whitefield & Rohrschneider 2009).

Табела 2. показује покушај да се поменути конфликти разврстају у односу на општу категоризацију и на основни ниво настанка. Структуралне основе и географски распоред неких конфликта је заиста ограничен: постматеријализам и спољна политика пре свега изазивају конфликте на вредносној основи, док питања унутрашњих политика укључују основно институционално такмичење. Постматеријализам нема пуно значаја у источној Европи, док са друге стране питање подршке режиму нема пуно смисла у западној Европи. Преостале четири конфликтне области – географска и економска дистрибуција и етничке и верске културе (које се наслањају на Лиспет-Роканову типологију) се могу наћи у оба региона и подразумевају сложене интеракције између структуре и вредности. Иако расцеп урбано-рурално и даље траје, вредносна компонентна овог расцепа се смањила па се конфликт данас своди на неслагање око алокације ресурса или је уклопљен у ширу дискусију око државне интервенције и слободног тржишта.

Економски конфликти задржавају структуралну основу у значајној мери, али сложеност могућих идеолошких позиција (редистрибуција, трговина, регулација) чини да се ови конфликти тешко представљају кроз један структурни оквир.

Табела 2 – Типологија расцепа и делимичних расцепа према основном нивоу конфликта

Категорија		Типологија			
		Западна Европа		Источна Европа	
		Лајпхарт	Стол	Берглунд и Екман	Роршнајдер и Вајтфилд
Географија	Структуре	Урбано- рурално	Урбано- рурално	Урбано-рурално	Урбано-рурално & Региони - центар
	Вредности				
	Институције				
Економија	Структуре	Социо- економија	Тржите – држава благостања	Радници – влас- ници & Депривилегова- ни - елите	Смањење пореза – редистрибуција & Државна економија – тржишна економија
	Вредности			Протекционис- ти – слободно тржиште	
	Институције				
етницитет	Структуре	Културно - етнички	Мултикултур- рални - цен- трализовани	Већина – етнич- ке мањине	Етничка права
	Вредности			Национални - космополитски	
	Институције				
религија	Структуре	Религиозни	религиозни	Религиозни – секуларни	Религиозност/ Улога цркве & Друштвена права и животни стил
	Вредности				
	Институције				
Пост- материја- лизам	Структуре	Пост-матери- јалисти	Заштита природне средине		
	Вредности				
	Институције				
Спољна политика	Структуре	Спољна политика	Спољнополи- тички односи		Национализам - интернационализам
	Вредности				
	Институције				
Унутрашња политика	Структуре	Подршка режиму			Наслеђе комунизма & Јачање демократије
	Вредности				
	Институције			Социјал-демо- крате - кому- нисти	

Такође, и етнички и верски расцепи су превише сложени за јединствен оквир – разликовање већинске и мањинске заједнице не објашњава увек у потпуности варијације у уверењима јер се унутар већинске заједнице често јављају поделе. У великом броју случаја најважнији етнички расцеп није између већинске и мањинске заједнице већ унутар већинске заједнице и тиче се односа друштва у целини према мањинским заједницама.

Коначно, јавља се и питање корупције. Ово питање се не доводи у вези ни са једном линијом расцепа али се (нарочито у транзиционим друштвима) корупција веома често јавља као питање у кампањама, како у наступима политичких лидера, тако и приликом доношења одлуке од стране бирача. Основни аргумент да се корупција не укључи на листу расцепа (па чак ни делимичних расцепа) је то што се партије не сукобљавају око тога да ли се треба борити против корупције, већ на који начин и ко ће бити успешнији у том процесу. Ипак, нека новија истраживања нуде индикације да се постоји релативно конзистентна група бирача (примарно повезана вредностима, а мање демографијом) која константно гласа за нове партије које обећавају да ће се борити против корупције јер сматрају да су старе партије мање или више укључене у корупцију (Boschler & Szekely 2010). Према овој анализи, корупција не подсећа на друге линије расцепа јер политичке партије не могу да остану имуне на корупцију па долази до константног протока партија са пола „ми се противимо корупцији“ ка полу „ми не причамо о корупцији“.

На сличан начин се у истраживањима јавља и питање клијентелизма. На пример, у Македонији, Босни и Херцеговини и Грузији се јављају везе између патрона и клијената које стварају један облик друштвених група које се могу наћи на свим странама политичког спектра али је сама природа ових веза таква да веома отежава сакупљање података о њима.

Било би корисно уколико би могли да умањимо број потенцијалних расцепа тако што би интегрисали расцепе који се делимично преклапају. Не жалост, овакав задатак би био необично сложен јер би захтевао детаљно описивање садржине свих расцепа у свакој од земаља. Како Бац и Бара примећују „има онолико димензија расцепа колико је различитих актера и њихових позиција – што формира политички простор који је испресецан бројним димензијама“ (Budge & Bara 2001: 59). Са друге стране, пот-

реба за јасном аргументацијом ипак тражи некакву редукцију, по могућству ону која ће бити најмање погрешна. Поједностављење кроз процес редукције нас може одвести на други екстрем на коме би све поделе свртали под једнодимензионални конфликт који би онда обухватао све друге димензије расцепе као своје подврсте.

Наравно, најкоришћенији једнодимензионални модел овог типа је подела на левицу и десницу. Како тврди Мер, овај оквир и даље „нуди смисао и облик сложенеј политичкој реалности“ на нивоу опредељења бирача, експертских истраживања и партијских програма (Maig 2007: 208), али како допуњава Бац позиције левице и деснице су веома идеосинкратичне, разликују се од државе до државе и мењају се током времена:

Конкретан садржај позиције „левице“, „деснице“ или „прогресиваца“, „либерала“ и „конзервативаца“ су случајне. На крају крајева, не постоји логичка или инхерентна веза због чега би подршка миру (на пример) била повезивана са владиним интервенционизмом (Budge et al 2001: 13).

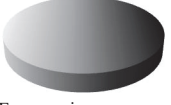
Потрага за јединственим значењем левице и деснице је нарочито тешка у источној Европи где партије наследнице комунистичке партије заговарају протржишне економске реформе (Tavits 2009) и где се дебате о етничким правима и корупцији опире категоризовању на лево и десно. Такође, ни све левице и деснице нису сличне. Истраживање Универзитета Северна Каролина користи експертски упитник да процени корелацију између партијске позиције на економској скали левица-десница и ГАЛ-ТАН скале. ГАЛ (зелени-алтернативни-либертаријанци од *green, alternative, libertarian*) су означени као левица, док су ТАН (традиционално, ауторитарно, национално) означени као десница. Њихови налази најбоље говоре о опрезу са којом морамо користити термине левица и десница у источноевропском контексту. Општи тренд је да ГАЛ пол има позитивну корелацију са странкама левице на социо-економској скали, али то није правило у источној Европи. У три земље - Словенији, Летонији и Естонији, ова корелација је позитивна док је у Мађарској, Румунији, Пољској, Чешкој и Литванији економска левица у позитивној корелацији са ТАН полом. У Словачкој не постоји релевантна корелација између две скале (Bakker et al. 2010: 6). Ове корелације су веома разнолике и у већини земаља не производе једнодимензионални политичке простор чиме се индиректно потврђују налази Вајтфилда и Рор-

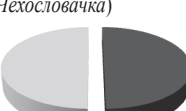
шнајдера (Whitefield & Rorchsneider 2009), Хењака (2010) и Стола (Stoll, 2010) који тврде да је социоекономско такмичење примарно и прожимајуће, док број и природа осталих расцепа варира од земље до земље и током времена.

Модели и државе

Дакле, расцепи у транзиционим друштвима истовремено показују велики број варијетета и значајну промену током времена са једне стране, и стабилност и троделну структуру са друге стране. Неки партијски системи показују запањујући стабилност (чак и у поређењу са старим демократијама), док су други доживели неколико бурних промена. Упркос шареноликост унутар региона, могу се уочити одређене трајне правилности. Табела 3. показује неке од правилности које су уочљиве ако се расцепи и делимични расцепи разврстају у односу на степен затварања групе и симетрију расцепа.

Табела 3 – “Расцепи и делимични расцепи у односу на затварање групе и симетрију”

		симетрија		
		ниска	средња	висока
Затварање групе	ниско	 Корупција: <i>Словенија, Словачка, Чешка</i>	Економија: <i>У многим државама</i> Корупција: <i>Естонија, Летонија, Литванија, Бугарска</i>	 Економија: <i>У многим државама</i> Културне (интер-етничке) и унутрашњо-политичке: <i>Словачка, Хрватска, Србија</i>
	средње	Културно/верско: <i>Чешка, Словачка, Литванија</i>	Културно/верско: <i>Словенија</i> Културно-етничко: <i>Молдавија</i> Клијентелизам: <i>Грузија, Македонија, Украјина и БиХ</i>	Културно/верско: <i>Пољска, Мађарска</i> Географско: <i>Украјина</i>

	ВИСОКО	Културно/етничко: <i>Словачка, Румунија, Бугарска</i> 	Културно/етничко: <i>Естонија, Летонија, Македонија</i> 	Културно/етничко: <i>Босна и Херцеговина (СРПС, Југославија, Чехословачка)</i>
--	--------	---	---	---

Прва, и вероватно најочљивија правилност је одвајање мањинских група од већинске етничке популације. Ови политички конфликти нуде снажне аргументе против теза о ерозији расцепа и нестајању веза између партија и бирача јер подразумевају преклапајуће разлике на сва три нивоа расцепа (укључујући и најстрожије критеријуме Бартолинија и Мера). Ипак, већина ових етничких мањина је премала у поређењу са већинском групом па ови асиметрични расцепи формирају примарну осу политичког такмичења само у земљама попут Босне и Херцеговине где висок степен затварања групе и висока симетрије константно прете да доведу до распада државе (као у случају Чехословачке или Југославије).

Различита величина етничких група онемогућава успостављане етничких расцепа као најважнијих у друштву. Са друге стране, у државама попут Словачке, Србије или Хрватске расцеп о заснован на етничким питањима производи релативно симетричну поделу *унутар* већинског народа. У овом случајевима подела је мање дихотомна и мање је вероватно да укључује социо-структурне карактеристике. Сличне конфигурације по питању симетрије, али са ниским до умереним затварањем групе карактерише верски утемељене културне поделе у Мађарској и Пољској, док су у Словачкој, Чешкој и Литванији културне групе које се самодефинишу преко религије мање и та подела није симетрична.

Економска питања производе симетричне поделе, али са ниским степеном групног затварања. Иако се ове поделе јављају у свим државама источне Европе, њихов значај је много мањи од очекиваног са изузетком Чешке у којој су изостали социо-структурни услови за појаву не-економских расцепа. У Бугарској и у балтичким земљама корупција је заузела место економији и довела до симетричних подела са плитким социо-културним утемељењем, док је у другим државама корупција постала једна

од тема на располагању новим партијама или додатак на већ успостављене линије подела.

Повећани значај корупције је видљив у политичком животу целог региона, а њене спорадичне ерупције још више компликују већ ионако сложено политичко поље које је дубоко подељено између мањинских и већинског група, у нешто мало мањој мери подељено око економских питања, религије и улоге већинске групе.

Литература

Bakker, Ryan, Erica Edwards, Seth Jolly, Jon Polk & Jan Rovny (2010) “*The Dimensionality of Party Politics in Europe*”, рад презентован на European Consortium for Political Research Pan-European Conference on EU Politics, Porto, Portugal, 23–26 Јун.

Bartolini, Stefano (2000) *The Political Mobilization of the European Left, 1860–1980: The Class Cleavage*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bartolini, Stefano & Peter Mair (1990), *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885–1985*, Cambridge: Cambridge University Press.

Berglund, Sten & Joakim Ekman (2010), „Cleavages and Political Transformations“ у: Stefan Immerfall & Göran Therborn, (yp.) *Handbook of European Societies: Social Transformations in the 21st Century*, Berlin: Springer.

Berglund, Sten, Joakim Ekman & Frank Aarebrot (2004), “Conclusions” у: Sten Berglund, Joakim Ekman & Frank Aarebrot, (yp.) *Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Cheltenham: Edward Elgar.

Bochsler, Daniel & Istvan Szekely (2010) „We do the same, but we do it better. Post-ideological electoral competition in post-communist democracies“, рад презентован на ECPR Joint Sessions, Münster, 22–27 Мапр.

Budge, Ian, Hans-Dieter Klingemann, Andrea Volkens, Judith Bara and Eric Tanenbaum (2001), *Mapping policy preferences: Estimates for parties, electors, and governments 1945–1998*, New York: Oxford University Press.

Budge, Ian and Judith Bara (2001) „Manifesto-based research: A Critical review“ у: Ian Budge, Hans-Dieter Klingemann, Andrea Volkens, Judith Bara & Eric Tanenbaum, (yp.), *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945–1998*, Oxford: Oxford University Press.

Casal Bértoa, Fernando (2011) *The Institutionalization of Party Systems in East Central Europe: Explaining variation*, European Institute University докторска дисертација, 6 Јун 2011.

- Deegan-Krause, Kevin (2007) „New Dimensions of Political Cleavage“ y: Russell Dalton & Hans-Dieter Klingemann (yp.) *Oxford Handbook of Political Behaviour*, Oxford, Oxford University Press, стр. 538-556
- Deegan-Krause, Kevin & Zsolt Enyedi (2010) „Agency and the Structure of Party Competition: Alignment, Stability and the Role of Political Elites“, *West European Politics*, 33, стр: 686-710.
- Enyedi, Zsolt (2008) „The Social and Attitudinal Basis of Political Parties: Cleavage Politics Revisited“ *European Review*, 16, стр. 287-304.
- Henjak, Andrija (2010) „Political Cleavages and Socio-economic Context: How Welfare Regimes and Historical Divisions Shape Political Cleavages“, *West European Politics*, 33, стр. 474–504.
- Kitschelt, Herbert (2010) „The Comparative Analysis of Electoral and Partisan Politics: A Comment on a Special Issue of *West European Politics*“, *West European Politics*, 33, стр. 659–672.
- Knutsen, Oddbjørn and Elinor Scarbrough (1995), ‘Cleavage Politics’ y: Jan Van Deth, (yp.) *The Impact of Values*, Oxford, Oxford University Press.
- Krause, Kevin D. (2004) „Slovakia“ y: Sten Berglund, Joakim Ekman & Frank H. Aarebrot (yp.), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe, Second Edition*, Cheltenham: Edward Edgar.
- Lijphart, Arend (1999) *Patterns of Democracy*, New Haven, Yale University Press.
- Lipset, Seymour M. and Stein Rokkan (1967), ‘Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: Introduction’, y: Seymour. M. Lipset & Stein Rokkan (yp.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, (1-64), New York: The Free Press.
- Mainwaring, Scott (1999), *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil*, Stanford: Stanford University Press.
- Mair, Peter (2007) „Left-Right Orientations“ y: Russell Dalton & Hans-Dieter Klingemann, (yp.), *Oxford Handbook of Political Behaviour*, Oxford, Oxford University Press. стр: 205–222.
- Mair, Peter (2006), ‘Cleavages’, y: Richard S. Katz & William J. Crotty (yp.), *Handbook of Party Politics*, London, Sage, стр. 371–375.
- Meguid, Bonnie (2005) „Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success“, *American Political Science Review*, 99, стр. 347-359.
- Rae, Douglas W. & Michael Taylor (1970), *The Analysis of Political Cleavages*, New Haven: University Press.
- Sartori, Giovanni (1984) „Guidelines for Concept Analysis“ y: Giovanni Sartori (yp.), *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*, Beverly Hills: Sage.

Stoll, Heather (2010) „Elite-Level Conflict Salience and Dimensionality in Western Europe: Concepts and Empirical Findings“, *West European Politics*, 33, стр. 445-473.

Stubager, Rune (2003), *Cleavages Reformulated: The Development of a Socio-structurally Anchored Definition*, ECPR Joint Sessions of Workshops.

Tavits, Margit & Natalia Letki (2009) „When Left is Right: Party Ideology and Policy in Post-Communist Europe“, *American Political Science Review*, 103, стр. 555-569.

Van der Eijk, Cees, Mark Franklin, Thomas T. Mackie & Henry Valen (1992) „Cleavages, Conflict Resolution and Democracy“ y: Franklin, Mark N., Thomas T. Mackie & Henry

Valen (yp.), *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*, Cambridge: Cambridge University Press, стр. 406–431.

Wank, David L. (1995) „Bureaucratic Patronage and Private Business: Changing Networks of Power in Urban China“ y: Andrew G. Walder (yp.), *The Waning of the Communist State:*

Economic Origins of Political Change in China and Hungary, Berkeley: University

of California Press, стр. 153-183.

Whitefield, Stephen & Robert Rohrschneider (2009) „Understanding Cleavages in Party Systems: Issue Position and Issue Salience in 13 Post-Communist Democracies“, *Comparative Political Studies*, 42, 280-313.

Zuckerman, Alan (1975) „Political Cleavage: A Conceptual and Theoretical Analysis“, *British Journal of Political Science*, 5, 231–248.

Kevin Deegan Krause

FULL AND PARTIAL CLEAVAGES IN POST-COMMUNIST SOCIETIES

Abstract

In this chapter author develop the concept of partial cleavages that are very important for understanding of post-communist societies. Classic cleavage theory of Lipset & Rokkan and Bartolini & Mair are departing points for analysis of conditions under which we can use cleavage paradigm even if cases do not meet strict and specific criteria presented in classic theory. This analysis is the basis for three-level model - difference-division-cleavage which attempts to resolve terminological confusion within cleavage paradigm. Following this model, the author compares the main lines of division and cleavage in consolidated and new democracies and shows the differences among cleavage lines in transitional countries as it relates to the symmetry and closure of sides.

Key words: social cleavages, conflicts, social structure, political parties, political divisions.

* Овај рад је примљен 25 септембра 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. децембра 2015. године.